

RECENSION

Identitetsillusionen: Lögnerna som binder oss samman

Kwame Anthony Appiah. Översättning Ulrika Jannert Kallenberg

Fri tanke förlag, 2019. 217 s. ISBN 978-91-88589-37-8

Identitet är en nyckelterm för den tid vi lever i. Nyvaknade nationalisterna, regionala separatister, kulturella minoriteter, religiösa grupper – alla gör de anspråk på rättigheter med hänvisning till sin identitet. Mot denna bakgrund är det en angelägen uppgift för filosofer att granska identitetsbegreppet och hur det används. Detta görs i en ny bok av den ghanansk-brittiske filosofen Kwame Anthony Appiah. Titeln på hans bok – *Identitetsillusionen: Lögnerna som binder oss samman* – speglar Appiahs kluvenhet inför identitet som fenomen och begrepp. Å ena sidan, menar han, är så gott som allt som vi tror om våra gruppidentiteter felaktigt eller åtminstone mer tvetydigt än vad vi vanligen vill medge. Å andra sidan kan vi inte klara oss utan sådana identiteter – de utgör helt enkelt en central komponent i våra sociala liv som gör det möjligt för oss att relatera till andra människor.

Appiah säger sig hålla med existentialisterna om att existensen föregår essensen, det vill säga, att först finns vi som människor och sedan skapar vi oss ett innehåll som vi låter definiera vilken sorts människor vi är. Vad eller vem vi är bestäms inte oberoende av vad vi vill vara och vad vi gör oss till. Men det innebär inte att det är upp till oss att helt på egen hand skapa våra identiteter. Identitetsprojekt är sociala till sin natur. Dels i den enkla meningen att för den ensamma människan på den öde ön finns inget behov av att utveckla en identitet: det behovet uppkommer i mötet med andra människor som vi måste relatera oss till i termer av meningsfulla likheter och skillnader (samma språk, olika religion, samma nation, olika etnicitet, och så vidare). Dels därför att våra identiteter fordrar bekräftelse från en omgivning. Andra måste erkänna oss som de vi vill vara.

Appiah ser inte identitetsprojekt som problematiska i sig. Problematiska blir de däremot när de blir rigida. När varje medlem i en grupp ses som representant för ett homogent kollektiv och när gruppidentiteten

fixeras till bokstavstro och obrottslig lojalitet, så blir identiteten till ett fångelse och bidrar till att förminska människan i stället för att befria och utveckla henne.

Appiah pekar på hur fundamentalistiska islamister och militanta islamhatare kan göra gemensam sak genom att förvänta sig av varje muslim att hon ska stå för en maximalt intolerant och inskränkt tolkning av islam. Religion, skriver Appiah, kan inte reduceras till tro och heliga texter, utan måste också inkludera praktiker – vad människor gör med sin tro, vilket också inkluderar de olika tolkningar de gör av texterna. Detta är förstuds riktigt, men frågan är vad Appiah egentligen uppnår med detta argument, mer än att visa att *både* negativa och positiva generaliseringar om religiösa identiteter tenderar att vara missvisande. Om *allt* som görs i en religions namn hör till dess innehåll, så måste också dess mest extrema tillämpningar höra dit. Islam måste då också inkludera (men inte reduceras till) vad Islamiska Statens mord- och våldtäktsbrigader gör i dess namn. Samma sak gäller för politiska ideologier: kommunismen måste inkludera (men inte reduceras till) de massmord som Stalin, Mao och Pol Pot beordrade i dess namn.

Appiah vill också punktera föreställningen om nationella identiteter som något ursprungligt eller självklart givet. Detta är inget nytt – historiker som Eric Hobsbawm och sociologer som Ernest Gellner pekade under 1980-talet på nationen som just en konstruktion av relativt sent datum. Nationer är ofta skapade uppifrån, av nationalistiskt sinnade politiker som redan kontrollerar en stat, som till exempel i fallet med Italien efter 1861. (Den italienske politikern Massimo d’Azeglio, som Appiah inte citerar, skrev efter enandet: ”Italien är skapat. Nu återstår att skapa italienarna.”)

Appiah pekar på att det gemensamma ursprung som ofta ingår i nationella identitetsföreställningar inte sällan är mytiskt. Men han vill inte göra sig av med nationella identiteter som sådana. Demokratiska samhällen regeras inte med våld utan förutsätter att medlemmarna känner samhörighet och solidaritet med varandra. En sådan känsla skapas med hjälp av berättelser om vad nationen har gemensamt i form av ursprung och historiska händelser som format den. Appiah vill redigera dessa berättelser så att de kan fungera för samtida nationer, där många medlemmar har en annan bakgrund än den gamla majoriteten.

Här skulle man gärna sett att Appiah resonerat mer om hur en nationalstat idag skulle gå till väga för att skapa en ny gemensam historia. Varför skulle nationalister, som redan har bestämt sig för vilken his-

toria som är den rätta, gå med på att omskola sig till en ny berättelse? Hur låter sig ett projekt om en *gemensam* berättelse förena med samtida multikulturella ambitioner att låta kulturella minoriteter behålla och utveckla sina egna värdesystem? Hur bestämmer man vad som ska ingå och vad som ska utelämnas i en sådan ny berättelse? (Som den franske civilisationshistorikern Ernest Renan påpekade, så handlar nationella identiteter inte bara om att minnas, utan också om att glömma vissa händelser i det förflutna.) Appiahs revisionistiska identitetsprojekt för nationer förefaller paradoxalt nog förutsätta nationsmedlemmar som är ganska likgiltiga inför vilken historia som är deras och som beredvilligt låter sig inskolas i nya paradigmer.

Appiah kritiserar också identiteter baserade på rastillhörighet, klass och kultur för att snarare vara ett uttryck för dominerande gruppers ambition att rättfärdiga sin egen position än objektivt giltiga kategoriseringar. Slavägande och viljan att försvara slavägande skapar rasism, snarare än tvärtom. Nu diskuterar Appiah bara européer och den transatlantiska slavhandeln. Det hade varit intressant att veta om motsvarande rasistiska föreställningar utvecklades hos araberna, som ju var lika involverade i förslavandet av svarta som européerna. (Det vi vet om konflikten mellan arabiserade sudaneser och svarta i Darfurprovinserna i Sudan tyder på att något sådant skulle kunna vara fallet.)

När det gäller kultur, gör Appiah det numera rätt traditionella påpekandet att talet om en avgränsad och homogen "västerländsk kultur" är missvisande. Europeisk filosofi, litteratur, konst, musik och mat har förmedlats och inspirerats av andra civilisationer, skiljelinjen mellan religiös tolerans och intolerans sammanfaller inte med en skiljelinje mellan Väst och Öst, och så vidare. Allt detta är, eller borde vara, välbekant, men frågan är vad som följer av det. Att det inte finns en *enhetlig* eller *unik* västerländsk kultur är inte samma sak som att det *inte alls finns* en västerländsk kultur som i olika avseenden skiljer sig från andra kulturer. Att det finns lövträd i granskogen och barrträd i bokskogen gör det ju inte meningslöst att tala om granskoget och bokskogarna.

Ur ett filosofiskt perspektiv hade det varit önskvärt om Appiah mer ingående hade problematiserat identitetsbegreppet. I filosofiska sammanhang tolkas identitet ofta som en logisk likhetsrelation – om A är identiskt med B, så ska allt som är sant om A vara sant om B och vice versa. Men detta är inte vad som avses när vi säger att en person *är* kristen, svensk, kvinna, av medelklass, och så vidare. Här handlar det i stället om individens (faktiska eller förmodade) *identifikation* med en

viss grupp eller kategori. Detta är också vad Appiah verkar mena med identitet. Men givet vad han själv säger om den subjektiva dimensionen av identitet, så hade det antagligen varit bättre om vi alla hade talat om just identifikation i stället för om identitet. Det hade också stämt väl överens med vad Appiah ofta påpekar, nämligen att vi är vad vi och andra *gör* av oss (det vill säga, vad vi identifierar oss med och vad andra identifierar oss med – vilket inte alltid är samma sak).

En annan filosofisk reflektion som fattas i Appiahs bok gäller det normativa inslaget i det han kallar "identiteter". Han påpekar att gruppmedlemskap är "normativt signifikanta", i så måtto att de knyter samman föreställningar om vem man är med föreställningar om vad man bör göra. Detta förefaller strida mot den så kallade Humes lag, som utsluter att man från ett "är" sluter sig till ett "bör". Appiah kommenterar emellertid alls inte detta, och det är synd, eftersom agenter som gör normativa identifikationer nog inte är sämre på logik än andra. I stället kan det handla om att deras identifikation gäller något som utmanar skiljelinjen mellan det deskriptiva och det normativa. Att se sig själv som en medlem i den *italienska nationen* är till exempel något annat än att bara se sig som en *italienare*: det inkluderar att man identifierar sig med vissa politiska rättigheter och skyldigheter och inte bara med en geografisk eller etnisk tillhörighet. Sådana "tjocka identifikationer" (jämför så kallade tjocka begrepp) utgörs av beskrivning och värdering i förening och därför föreligger ingen skarp skiljelinje mellan "är" och "bör" av det slag som Humes lag förutsätter.

När det gäller översättningen till svenska av Appiahs bok finns ett par egendomligheter som sticker läsaren i ögonen. En sådan egendomlighet är att engelskans *concept* återkommande återges som *koncept* och inte som *begrepp*. En annan sak är att de bibelställen som citeras genomgående verkar ha traderats till svenska utifrån 1917 års bibelöversättning, i en språkdräkt som var antikverad redan när den utgavs. Varför översättaren här inte använt sig av Bibel 2000 är ett mysterium.